

Brännvinsbränning

Bränneriverksamheten på Gimmene har gamla anor. I en kungörelse från 1824 vet vi att Gimmene Egendom hade ”*ett Brygghus med bränneri, 1820 uppbyggt.*” I övrigt vet vi inte så mycket om vad som hände eller vad man brände under början av 1800-talet.

Bränneriverksamheten var säsongsbetonad, man brände under vinterhalvåret på potatis från egna eller andras åkrar. Mot senare delen av 1800-talet användes på Gimmene även importerad majs från Nordamerika som alternativ gröda. Potatisen finfördelades och kokades, varefter jäst och vatten tillsattes. Efter jäsning och en första bränning fick man fram så kallad råsprit, som var första steget mot ett drickbart brännvin. Råsprit kunde sedan destilleras till finsprit med hjälp av en kolonn som separerade ut den önskade etanolen från andra oönskade alkoholer och finklar. Bränneriverksamheten på Gimmene gårdsbränneri sysselsatte under vinterhalvåret fyra man, inklusive en brännmästare.

1879 inträffade en stor explosion i bränneriet, och fyra arbetare dödades. Eldvaken har somnat och fyllde på morgonen av obetänksamhet vatten i den uttorkade ångpannan med en kraftig explosion som följd. De omkomna arbetarna lades på lit de parade i den norra flygeln, och förstämningen var stor på Gimmene. Sofia Berglund ville att David Wilhelm skulle upphöra med den farliga tillverkningen, och hennes svåger kyrkoherde Bergstrand stödde henne i diskussionen. Bergstrand försökte övertyga David Wilhelm att olyckan var ett tecken från Gud, men David Wilhelm beslutade att bränneriet skulle byggas upp på nytt. Markerna på Gimmene lämpade sig bättre för potatisodling än för spannmål, och vinsterna från bränneriet var viktiga för gården.

I ett bevarat tillståndsbevis från oktober 1888 ges ”*Landtbrukaren D.V. Berglund --- å hemmanet Gimmened i Hvalstads socken af Vartofta härad*” tillstånd att utöva brännvinstillverkning. Utfärdare var Landshövdingeämbetet i Marieholm.

Under andra halvan av 1800-talet lagrades den råsprit som brändes på Gimmene i ekfat på cirka 300 liter för senare transport till kunderna. Ekfaten förvarades i avvaktan på transport i ett utrymme under logen, och bevakades noga då drycken var attraktiv. Leveransen skedde sedan med hästskjuts till järnvägsstationen i Folkabo, för vidare tågtransport till kunderna. År 1893 levererade David Wilhelm råsprit till bland andra Johan Helin, Spritfabriken Borås. Leveranserna skedde dessvärre med vissa förluster, och i ett brev från november samma år skrev en av kunderna, Johan Helin:

”Härmed bilägges uppgift á dato emottaget brännvin. Förseglingen tyckes ej vara bruten, men var på 4 st till större delen borta men tyckes ej kunna märka att det skedt genom tappens uttagning.”

Nästa skrivelse från Johan Helin kom i december 1893:

”Af förseglingen kunde ej synas att något sprund rörts, ej heller något kärl läck med det oaktat fattades det uti 2 kärl 6 liter hvardera så att dessa måste glömts att fyllas.”

Under 1897 hade en annan kund, A.J. Anderssons Spritfabrik, motsvarande problem:

”Orsaken till den stora fyllningen 39 liter var att 2na kärl läckt nära nog allt samman.”

Det var vanligt att man försökte tappa de stora ekfaten på råsprit i samband med transporter till och från Folkabo station. Mer än en hästskjuts hamnade i diket efter att kusken smakat på den starka och troligen rätt så osmakliga råspriten. En vanlig metod var att med ett vasst föremål slå ett mycket litet hål i fatet för att tappa av några begärliga rus. När litrarna var säkrade slogs en liten trästicka in som tätade hålet. Stickkan skars av jämns med fatets utsida, och färgades till samma kulör som fatet i övrigt för att förhindra upptäckt. Det berättas att kasserade, genomsågade ekfat såg ut som igelkottar på insidan till följd av alla tappningar och islagna trästickor. Kanske var det hemligheten bakom Johan Helins och A.J. Anderssons saknade litrar?

En faktura från FA Berglunds Spritfabrik i Ekedalen, 1905

Även på Anneberg brändes brännvin, där August Berglund hade grundat FA Berglunds Sprifabrik.

I årsredovisningarna från början av 1910-talet kan vi utläsa att bränneriverksamheten i stort sett varje år levererar ett överskott. I den korta förvaltningsberättelsen för räkenskapsåret 1918/1919 står dock att läsa att *"Bolagets verksamhet under året har fortgått som förut med undantag av brännerirörelsen som på grund av förbud mot brännvinsbränning varit nedlagt."* I ett brev till endera August på Anneberg eller Anders i Bredsjö daterat den 29 juni 1921, dagen innan han dog, skrev Carl Berglund

"Kontrollstyrelsen har icke svarat med ett enda ord. Man blir väl tvungen att åtgöra någonting. Jag behövde fara med, som den der bäst känner alla omständigheterna, men jag är bra skröplig. --- Skulle kanske be Josef tala vid Bratt."

Stilen är knapp och ordkarg, tonfallet lite uppgivet, och man kan ana att Carl är tagen av sin sjukdom.

Kontrollstyrelsen var en statlig uppsiktsmyndighet för handel med rusdrycker, handel med skattefri sprit samt kontroll av tillverkning och beskattning av brännvin. Riksdagen hade vid 1913 och 1915 års riksdagar beslutat skärpa uppsikten över brännvinstillverkning och försäljning. Så småningom ledde en allt intensivare alkoholdebatt och den framväxande nykterhetsrörelsen till en folkomröstning 1922 om ett eventuellt alkoholförbud. 889 000 svenskar röstade för ett förbud, och 925 000 emot. Med tiden infördes dock förbudet, och brännvinstillverkning och -försäljning monopoliserades.

Bratt var stockholmsläkaren och nykterhetsivraren Ivan Bratt, mest känd för att ha infört motboken i Sverige. Bakgrunden var ett intensivt missbruk av alkohol i Sverige, med höga kostnader för samhället och svåra umbäranden för individerna och deras familjer. Bratt övertygade först Stockholms Stadsfullmäktige och senare Sveriges Riksdag att begränsa försäljningen av brännvin, samt att nationalisera produktionen av alkoholdrycker. En motbok infördes för alla myndiga svenskar, och en yrkesverksam man kunde normalt köpa 3 liter brännvin i månaden.

Valaffischer från folkomröstningen 1922

Josef slutligen, måtte verkligen ha kontaktat Bratt, för den fjärde augusti samma år fick han ett brev från Bratt med ett förhandlingsförslag. Bratt förhandlade ur ett personligt perspektiv, men erbjöd sig att försöka förankra förslaget i Vin och Spritcentralens styrelse. Grundtanken var att förmå Gimmene AB att sälja sin destillationsanläggning till Vin och Spritcentralen samt att förbinda sig att i fortsättningen endast framställa råsprit. Som kompensation erbjöd Bratt ett engångsbelopp - ”ett kontant belopp, som ej överstiger ett hundra tusen kronor”, samt garantier att bolaget skulle få leverera till Vin och Spritcentralen. Bratt försökte också påverka Gimmene AB att ansluta sig till Bränneriidkarföreningen. I oktober skrev KE Ringholm för Aktiebolaget Vin- & Spritcentralen till Herr Disponent A. L. Berglund i Bredsjö och meddelade att

utdrag ur boken ”Gimmene AB 100 år”, copyright Skriftmakarnas förlag

styrelsen ej kunnat acceptera doktor Bratts förslag. Man bjöd i stället 30 000 kronor årligen under fem år och ville i motprestation se att Gimmene

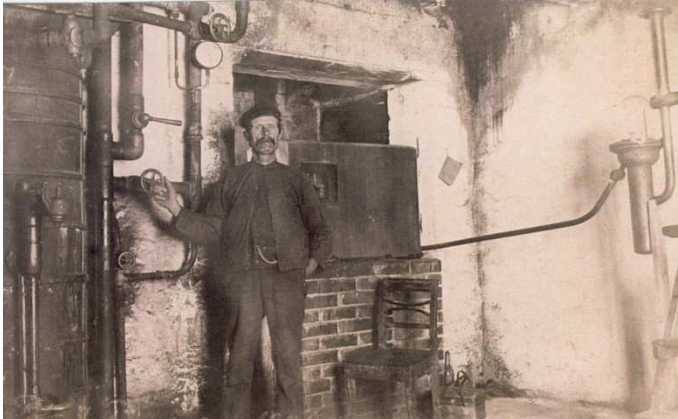
”--- överlämnade hela reningsverket med samtliga fastigheter och inventarier samt förbunde eder --- framdeles icke varken direkt eller indirekt utöva verksamhet för rening av brännvin.”

- en vacker konstruktion med konjunktiv. Ringholm prutade också på Gimmenes pris för råspriten, samt villkorade avtalet med Gimmene AB:s inträde i Bränneriidkarföreningen.

Att döma av brevväxlingen mellan bröderna Anders och August i oktober 1921 var Vin- & Spritcentralen en tuff förhandlare. När Gimmene AB försökte förbättra sina villkor försämrades istället erbjudandet från staten, och den elfte oktober skrev Anders till August att:

”Jag är på det klara med att vi bli tvungna att i huvudsak acceptera anbudet om vi vilja ha någon uppgörelse alls ---”

Söndagen den sjuttonde oktober träffades August och Anders på hotell Regina i Stockholm för att dagen efter träffa doktor Morkas(?) som representerade Vin- & Spritcentralen. Parterna enades om ett avtal där Gimmene AB fick en engångssumma på 150 000 kronor att utbetalas under fem år mot att sälja sina *”för rening av brännvin avsedda apparater, maskinella anordningar, inventarier m.m.”* Inte bara Anders och hans bröder tvingades förbinda sig att för all framtid avstå från att rena råsprit, även alla andra myndiga och omyndiga delägare måste lova detsamma. Avtalet förutsatte att Gimmene AB:s medlemsansökan skulle komma att accepteras av Bränneriidkarföreningen, samt att Gimmene i efterhand skulle tilldelas samma tillverkningskvot för råsprit som man skulle ha fått om man varit med i föreningen vid årets början.

Interiör från Bränneriet i början av 1900-talet

Bränneriidkarföreningen beslutade också att låta Gimmene AB återinträda i föreningen, samt tilldelade bolaget rätten att producera 72 061 liter 50-procentigt råsprit för vintern 1921/1922. Förfarandet upprepades under de följande åren, med liknande kvoter för Gimmenes räkning.

Bränningen av potatis, egen eller inköpt, pågick så under nära 30 år. Vissa vintrar var potatisen för dyr, och då skedde ingen bränning, men mestadels producerade Gimmene råsprit och sålde till de statliga finspritanläggningarna.

I september 1950 beslutade dock styrelsen i Gimmene AB att slutligen sätta punkt för bränneriverksamheten på Gimmene. Svenska staten hade köpt upp i stort sett alla Sveriges privatägda brännerier, och utövade genom Bränneriidkarföreningen påtryckningar för att även Gimmene AB skulle sälja sitt. Bränningen på Gimmene hade då pågått i mer än hundra år, och hade varit en viktig anledning till gårdens ekonomiska stabilitet. Sveriges Bränneriidkarförening erbjöd ett engångsbelopp på 83 390 kronor mot att Gimmene AB nedlade driften för all framtid. Styrelsen uppdrog åt Anders Berglund att underteckna avtalet. En annan potatisgård i Skaraborg, Stora Bjurum vid Hornborgasjön, skulle i början 1970-talet bli en av de sista privatägda brännerierna som såldes.

När bränneriverksamheten avvecklats blev ändå de gamla ekfaten en källa till en sista sup. Vatten slogs i ekfaten och fick dra till sig

smakämnen och någon kvardröjande alkoholprocent. Resultatet kallades tunnvatten och förtärdes med stor andakt av Anders, Josef och deras barn och gäster till Tidans goda kräfteförråd varje höst.

Bränneriet stod därefter oanvänt och förföll gradvis. På 1970-talet utnyttjade arrendatorn Rune Andersson byggnaderna till hönseri, med många höns i små burar. I oktober 1980 uppdrog verkställande direktören Erik Svensson åt Schakt- & kanalgrävningar i Falköping att riva bränneriet för en ersättning av 30 000 kronor. Byggnaden slogs omkull och rivningsmassorna jämnades ut och täcktes med jord. Idag växer det frodigt gräs på Brännerikullen invid Gimmenes allé, men av Bränneriverksamheten återstår bara en handfull gamla ekfat och några glaserade keramikkulor från kolonnen.